

Hroby a „hroby“ pilinskej a kyjatickej kultúry

■ Vladimír MITÁŠ

Archeologický ústav SAV

Príspevok sumarizuje problematiku hrobových nálezov dvoch geneticky spätých kultúr juhovýchodných popolnicových polí: pilinskej a kyjatickej kultúry. Tieto nálezy, t. j. ojedinelé kostrové hroby, hroby na sídliskách a hroby v jaskyniach, sa nateraz označili ako „hroby“. Za súčasného stavu bádania sa konštatuje, že charakteristickým hrobom tak pilinskej kultúry, ako aj kyjatickej kultúry je žiarový hrob vo viacerých variáciách. Takýto hrob sa nachádza v areáli pohrebiska, ktoré je vždy zreteľne oddelené od areálu súvekeho sídliska. Zatiaľ sa exaktne nedoložilo, že by to bolo inak.

The paper summarizes problematic grave findings of two genetically interconnected cultures of southeastern urnfields: Piliny culture and Kyjatic culture. These findings like isolated skeletal graves, graves in settlements and graves in caves were referred to as „graves“. Present day scientific research claims that the characteristic or typical burial of both, Piliny and Kyjatic cultures is cremation in various variations. Such a grave is found in the area of the burial ground, which is always distinctly separated from the area of contemporaneous settlement. So far it has not been sufficiently proven that it could be differently.

Kľúčové slová / keywords: regulárne hroby, neregulárne hroby, pilinská kultúra, kyjatická kultúra, Slovensko, Maďarsko, stav výskumu / regular graves, non – regular graves, Piliny culture, Kyjatic culture, Slovakia, Hungary, state of research

Úvod

Hroby sa spravidla objavujú pri archeologickom výskume pohrebísk. Ľudské skelety a pozostatky ale môžu byť uložené, a to aj bez pohrebného rituálu, tiež na iných druhoch archeologických nálezísk a v iných kontextoch. Takéto nálezy možno nájsť i v pilinskej a v kyjatickej kultúre.

Pohrebiská pilinskej a kyjatickej kultúry

Pilinská a kyjatická kultúra patria ku kultúrnemu komplexu juhovýchodných popolnicových polí, ktorý je integrálnou súčasťou civilizácie stredoeurópskych popolnicových polí. Pilinská kultúra v staršej fáze a kyjatická kultúra v mladšej fáze tohto kultúrneho komplexu predstavujú jeho západnú geografickú oblasť. Menované kultúry dôsledne uplatňovali žiarový pohrebný rítus, ktorým sa v období pilinskej kultúry zreteľne odlišovali od svojich birituálnych mohylových susedov a v období kyjatickej kultúry od kostrovo pochovávajúcich tzv. predskýtskych kmeňov (Furmánek – Veliačik – Vladár 1999, 90).

Väčšími a podrobnejšie preskúmanými pohrebiskami pilinskej a kyjatickej kultúry na Slovensku sú napríklad Radzovce (Furmánek 1990), Tornaľa (Furmánek 1977) a Kyjatice (Furmánek 1986), v Maďarsku Nagybatony (Patay 1954), Salgótarján – Zagyvapálfalva (Guba – Vaday 2008) a Szajla (Kemenczei 1984,

135–142). Na menovaných pohrebiskách sa doložilo tak v období pilinskej, ako aj kyjatickej kultúry iba žiarové pochovávanie. To isté platí pre pohrebiská, kde sa pochovával výhradne buď ľud pilinskej (napr. Košice-Barca II; Jílková 1961), alebo kyjatickej kultúry (napr. Cinobaňa; Furmánek – Mitáš 2010).

Klasické pohrebiská pilinskej a kyjatickej kultúry sú situované na miernych svahoch, prípadne na ich úpätiach. Vždy sú zreteľne oddelené od súvekých osád. Sféru mŕtvych od sféry živých spravdla symbolicky oddeľovala voda, reálne zväčša potok. Umelé vyčlenenie sakrálneho priestoru od profánneho, napríklad palisádou, valom či priekopou, zatiaľ terénny výskum nezaregistroval. Informácia o pohrebisku, ktoré bolo údajne situované v južnej časti opevnenej plochy hradiska kyjatickej kultúry na Pohanskom vrchu nad obcou Horné Plachtince, nie je uspokojivo potvrdená (Furmánek 1983, 30; Furmánek – Oždáni 2000, 412).

Prejavy, ktoré vybočujú zo štandardov pohrebného rítu pilinskej a kyjatickej kultúry, odzrkadľujú výhradne manipuláciu s nespálenými ľudskými telami a ich časťami. V tejto súvislosti sú zozbierané a kriticky zhodnotené kostrové „hroby“, ľudské skelety a ich časti, ktoré sa zistili mimo žiarových pohrebísk.

Pochovávanie mimo pohrebísk?

Napriek dominancii pochovávania na veľkých žiarových pohrebiskách pilinskej a kyjatickej kultúry, ktoré boli vždy zreteľne oddelené od areálov súvekých sídlisk, sú v literatúre zmienky tak o ojedinelých kostrových hrobách, ako aj o ľudských pozostatkoch, nájdených na sídliskách (Furmánek 1990, 28; Furmánek – Jakab 1997, 19, 20; Jakab 1988, 110, 117, 118; Kemenczei 1984, 15, 42, 43). Zaujímavý súbor ľudských kostí pochádza zo speleoarcheologického výskumu jaskýň, ktoré boli intenzívne vyhľadávané a osídľované ľuďmi kyjatickej kultúry v mladšej až neskorej dobe bronzovej (Furmánek – Jakab 1997, 19, 20; Furmánek – Veliačik – Vladár 1999, obr. 50; Romsauer 1995, tabeľa I). Možno však tieto nálezy, alebo niektoré z nich, definovať ako hroby?

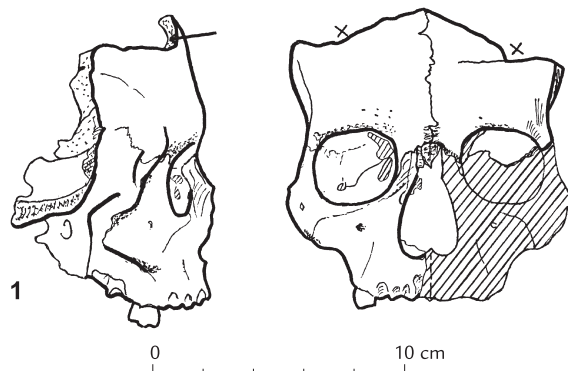
Ojedinelé kostrové hroby

Problematika kostrových hrobov nájdených mimo regulárnych žiarových pohrebísk sa odvíja od nálezu údajne bohato vybaveného hrobu pilinskej kultúry z maďarského náleziska Istenmezeje. Tento ojedinelý kostrový hrob bol objavený v druhej polovici 19. storočia. Ak dôverujeme opisu nálezovej

situácie, ktorú podal A. Ipolyi (*Kemenczei 1984, 100*), tak v tomto hrobe sa na lebke ľudskej kostry nachádzal honosný bronzový diadém (*Hampel 1886, tab. 38: 2; 1892, 61; Mozsolics 1973, 142*). Antropologický materiál z tohto hrobu sa podľa všetkého nedochoval a pokiaľ vôbec existoval, tak pravdepodobne nebol nikdy vedecky skúmaný. Z uvedených faktov vyplývajú pochybnosti a spoľahlivá interpretácia tohto hrobu nie je možná. A priori však nemožno vylúčiť, že kostrový „hrob“ z Istenmezeje patril nejakému prominentnému jedincovi pilinskej kultúry (*Kemenczei 1984, 15*). Vzhľadom na poznatky o náboženstve ľudu popolnicových polí je však ťažké sa stotožniť s predstavou, že pozostali práve kostrovým pohrebom a jednou členkou zvýraznili výnimočnú spoločenskú pozíciu tohto jedinca.

Ďalší kostrový hrob skrčenca s bronzovou ihlicou zo stupňa HA bol údajne zistený na hradisku kyjatickej kultúry Szilvásvár – Töröksánc (*Furmánek 1977, 335*). V správe E. Patekovej (*1964*), monografii T. Kemenczeia (*1984, 143*) alebo v štúdiu E. D. Matuzovej (*1999*) sa však o tomto, resp. o podobnom náleze z uvedenej lokality, nepíše nič.

Najnovšie zistené ľudské kostrové zvyšky pochádzajú z veľkoplošného záchranného výskumu sídliska pilinskej kultúry na hranici katastrov obcí Figa a Stránska. Na sídlisku zo strednej až mladšej doby bronzovej sa preskúmalo viac ako 700 objektov. V štyroch zásobných jamách sa našli ľudské kostry.

■ **OBR. 1.** Kultové masky. 1 Silica, jaskyňa Babská diera; 2 Silica, Majda - Hrašková jaskyňa (farebné na obálke publikácie).

Predbežne možno konštatovať, že v dvoch prípadoch išlo o pietne uložené deti a v ďalších dvoch prípadoch o kostrové zvyšky dospelých ľudí (*Fotová – Malček v tlači*).

Za dnešného stavu bádania možno uvedené javy interpretovať niekoľkými spôsobmi. Teoreticky možno uvažovať o ich súvislosti napríklad s birituálnym prostredím mohylových kultúr (*Ožďáni 1986*), s ktorými v strednej dobe bronzovej pilinská kultúra susedila, ďalej s nejakými zatiaľ bližšie neznámymi rituálnymi zvykmi, ktoré ľudu pilinskej, a od stupňa HA1 sa kryštalizujúcej, kyjatickej kultúry umožňovali pochovať spoločensky exponovaných jedincov kostrovým spôsobom (*Kemenczei 1984, 15*), alebo ich jednoducho spochybniť a uviesť do kontextu s rituálnymi praktikami na sídliskách. Pre uvedené predpoklady možno nájsť argumenty, ktoré ich tak podporujú, ako aj zamietajú.

Pri riešení týchto otázok nemožno prehliadať existenciu kostrových hrobov v iných kultúrnych komplexoch popolnicových polí, predovšetkým v susednej lužickej kultúre (*Malinowski 1990, 301–305; Plesl 1997, 88, 89; Veliačik 1983, 153*). Všeobecne sú však tieto nálezy v stredoeurópskom priestore kultúr popolnicových polí málo početné, výnimočné a pre komparáciu s citovanými kostrovými „hrobmi“ mimo pohrebísk v podstate nepoužiteľné. Ich skutočnú existenciu a význam možno osvetliť analógické nálezy z nových terénnych výskumov.

Ľudské kostrové zvyšky z jaskýň

Pozoruhodnou skupinou nálezov sú ľudské pozostatky a ostatky z jaskýň, ktoré vo väčšine prípadov sprevádza a datuje keramika kyjatickej kultúry. Posledné súpisys jaskýň s materiálom kyjatickej kultúry zo Slovenska a z Maďarska zverejnili V. Furmánek, L. Veliačik a J. Vladár (*1999, obr. 50*) a P. Romsauer (*1995, 134–142*). Poukázalo sa aj na významnejšie antropologické nálezy (*Furmánek – Jakab 1997*).

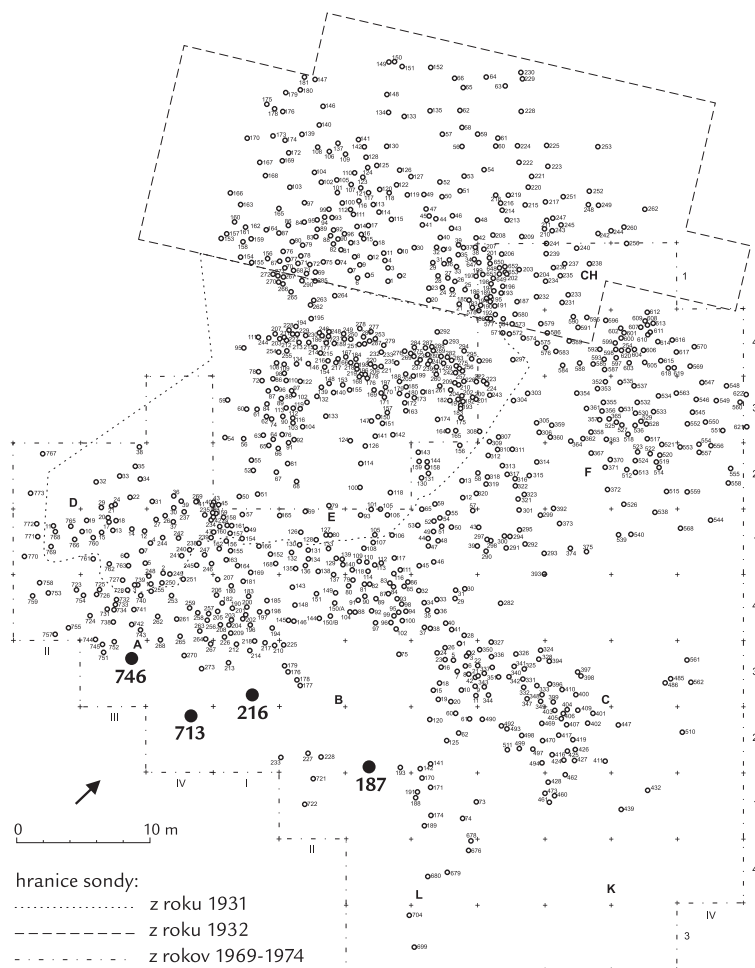
V jaskynnom prostredí na Slovensku sa prvé kostrové „hroby“ zistili v Chvalovskej jaskyni pri obci Chvalová v roku 1820. Na základe objavu 19 kostier dospelých ľudí, údajne rituálne uložených v skrčených polohách v polkruhu okolo ohniska, a ďalších dvoch detských kostier neďaleko nich, bola časť tejto jaskyne pomenovaná „Kostrová sieň“. Antropologickému materiálu z Chvalovskej jaskyne sa v 19. storočí nevenovala žiadna pozornosť a navyše hneď po vynesení z nej bol pohodený vo včelíne pri dnes už neexistujúcom kaštieli (*Bárta 1955, 114; 1956, 361*). Literárne zmienky o kostrách z tejto amatérskej exploatacie, ale aj novšie nálezy neanatomicky uložených ľudských kostí z kultúrnych vrstiev Chvalovskej jaskyne z výskumu v roku 1954 (J. Bárta), túto lokalitu umožnili interpretovať ako unikátne jaskynné pohrebisko kyjatickej kultúry (*Bárta 1955; 1956; Bárta – Vlček 1990, 134*).

Výrazné ľudské kostrové zvyšky pochádzajú aj z iných jaskýň. Jednou z nich je ťažko dostupná Kostrová jaskyňa pri obci Háj. Objav rozhádzaných ľudských kostí, ktoré v roku 1955 J. Bárta a G. Stibrányi st. našli voľne na povrchu jaskynného dna, dal jaskyni pomenovanie. Tiež ľudské kosti z výskumu v rokoch 1973–1974 (J. Bárta a M. Hanulík) a nálezy zo záchrannej exploatácie v roku 2006 (M. Terray, M. Soják) boli neanatomicke roztrúsené vo vrstve so zvieracími kosťami a materiálom aj kyjatickej kultúry. Nálezy ľudských kostí z roku 2006 a ich antropologická analýza poukazujú na kultovú funkciu Kostrovej jaskyne na sklonku doby bronzovej (Soják 2008b, 172–174, tab. 1). Kto vie, s ohľadom na nejasnosti okolo údajne rituálne uložených ľudských kostí z Chvalovskej jaskyne, ako by sa takýto objav interpretoval v prvej polovici 19. storočia?

V päťdesiatych rokoch 20. storočia boli objavené pozoruhodné masky, zhotovené z tvárových častí ľudských lebiek (**obr. 1**), a ďalšie kosti detí i dospelých s rituálnymi zásahmi v Majda-Hraškovej jaskyni pri obci Silica (Bárta 1958). Kultové masky a iné doklady kultu z tejto jaskyne zároveň nastolili otázku (Bárta 1958, 353), že či obdobný archeologický materiál z jaskýň na južnom Slovensku priamo nesúvisí s ich magicko-rituálnym poslaním na konci doby bronzovej a začiatku doby železnej. Predpoklad kultového využitia jaskýň ľuďom kyjatickej kultúry sa ukázal správny a postupne ho zreteľne doložili ďalšie rekvizity kultu, ako aj iné súvislosti a indície, zistené vo viacerých jaskyniach na juhu stredného a východného Slovenska (Bárta–Vlček 1990, 133, 134; Soják 2008, 116, 117). Koncom 20. storočia sa myslelo, že skupinu kultových masiek rozšíri nález z jaskyne Pod Veterníkom pri obci Rozložná. Po zrealizovaní analýzy obličajovej časti ľudskej lebky z uvedeného náleziska sa však antropológ (Jakab 1998) nestotožnil s názorom archeológa (Furmánek 1997).

V Maďarsku boli prvé nálezy jaskynných kostrových „hrobov“ zistené v roku 1876 v jaskyni Baradla pri obci Aggtelek. Podľa nich J. Nyáry pomenoval úsek spomenutej jaskyne „Csontház“, resp. „Knochenhaus“ (Kemenczei 1984, 42, 43). V 20. rokoch minulého storočia v tom istom koridore jaskyne F. Tompa (1934/1935, 106, 107, tab. 51) objavil ďalšiu ľudskú kosť, údajne vo vystretej polohe a s bohatou výbavou. Avšak bohatý inventár k skeletu vôbec nemusel patriť a v skutočnosti mohlo ísť o depot (Romsauer 1995, 130).

Podľa J. Bárta (Bárta–Vlček 1991, 135) sú tieto nálezy dokladom diferencovaných pohrebných rituálov a podľa T. Kemenczeia (1984, 43) dokonca pohrebmi význačných jedincov z populácie kyjatickej kultúry. Takéto interpretácie ale nie sú podopreté argumentmi a sú diskutabilné. Naopak pre fakt, že jaskyne na juhu stredného a východného Slovenska i na severe východného Maďarska boli významnými miestami kultu, je argumentov dostatok. Na

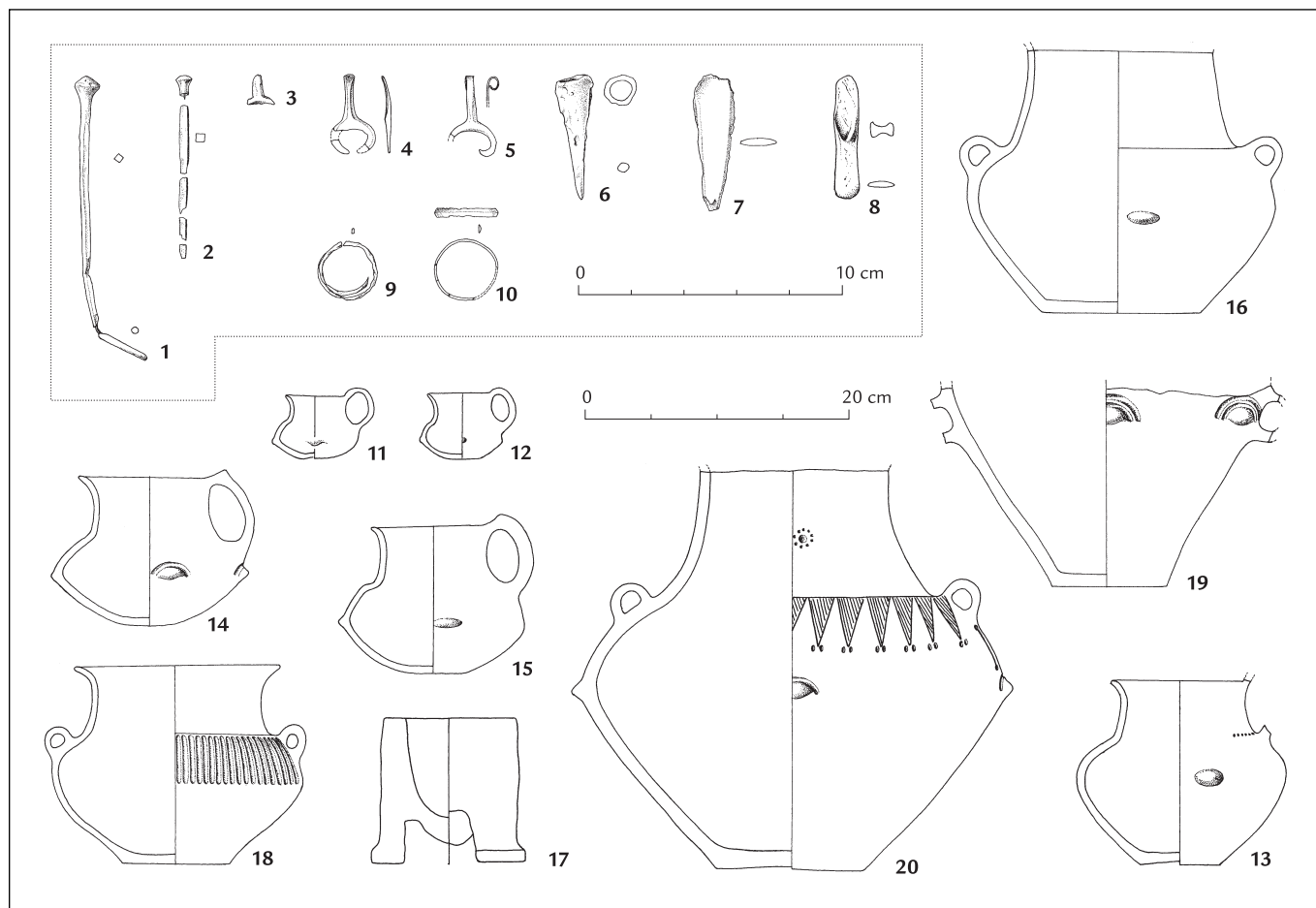

■ **OB. 2.** Radzovce-Monosa. Nadštandardne vybavené hroby v priestore pochovávaní pilinskej kultúry.

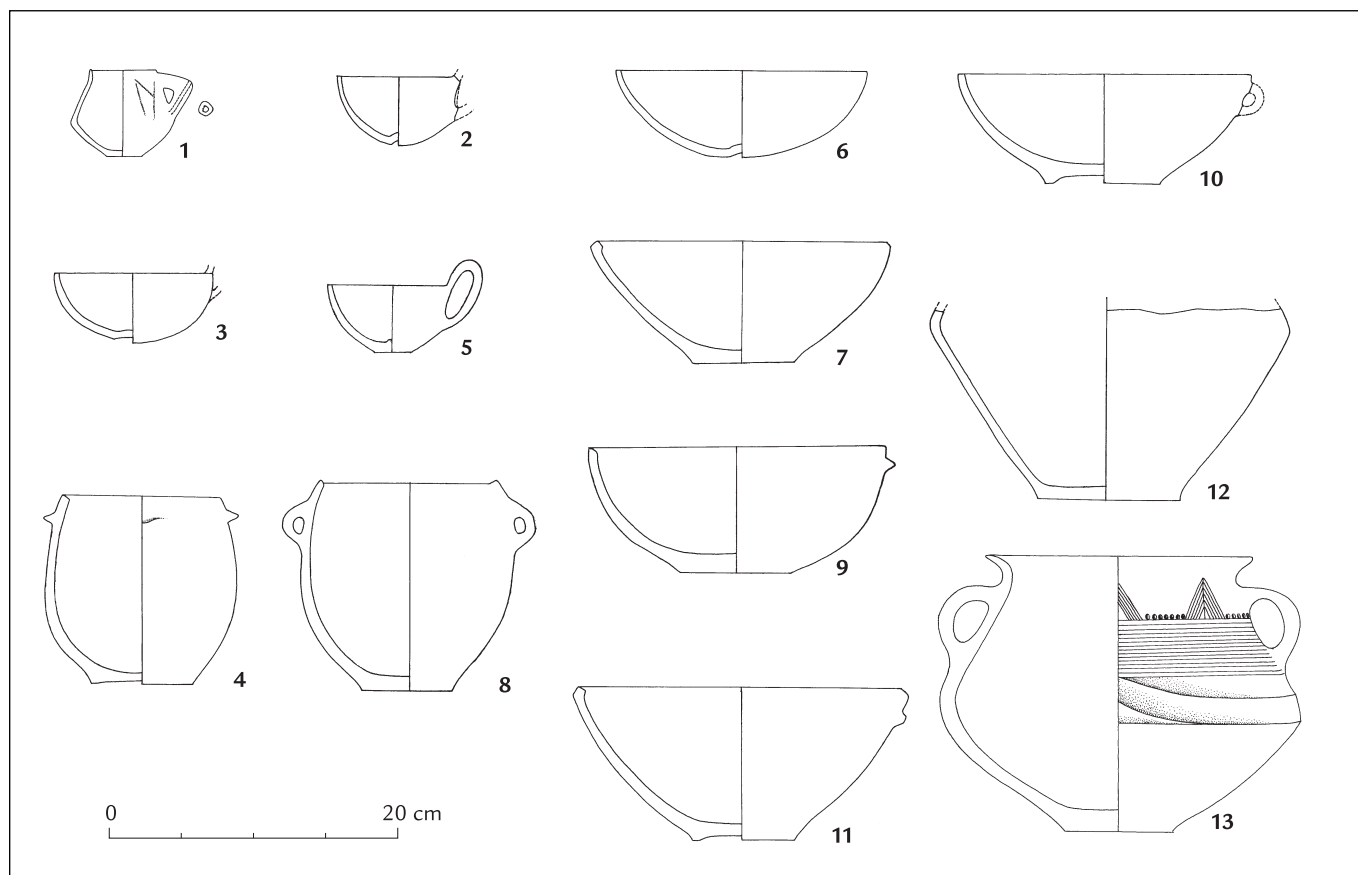
kultovom využití jaskýň ľuďom tejto kultúry sa slovenskí i maďarskí bádatelia zhodli (Bárta–Vlček 1990; Furmánek–Veliačik–Vladár 1999; Kemenczei 1984; Romsauer 1995; Soják 2008).

Známe nálezy z prostredia kyjatickej kultúry dnes dovoľujú hovoriť o fenoméne tajomného jaskynného kultu, spojeného s rituálom krvavej ľudskej obety a ľudozrústvom. Je zaujímavé, že prevažná časť dokladov tohto krvavého kultu je spätá s vertikálnymi jaskyňami Slovenského krasu, podľa čoho sa táto oblasť vníma ako kultový región zo sklonku doby bronzovej (Bárta–Vlček 1990, 119). Jaskynné kultové aktivity v kultúrach popolnicových polí doložili bádatelia aj v iných geografických oblastiach (napr. Romsauer 1995, 131; Schauer 1981; Sklenář–Matoušek 1994, 127; a iní) a spomínajú ich aj antické písomné pramene (Schauer 1981, 415).

Ešte problematickejšie sa javí spojenie uvedených neštandardných kostrových pohrebov so spoločensky vyššie situovanými jedincami pilinskej a kyjatickej kultúry. Pravda, pre takéto tvrdenie zatiaľ nie sú presvedčivé dôkazy. Vzhľadom na poznatky o hrobej architektúre a honosnom inventári niektorých žiarových hrobov skôr možno konštatovať,

■ OBR. 3. Radzovce - Monosa. Hrob 216/69. Výber nálezov. Pilinská kultúra.

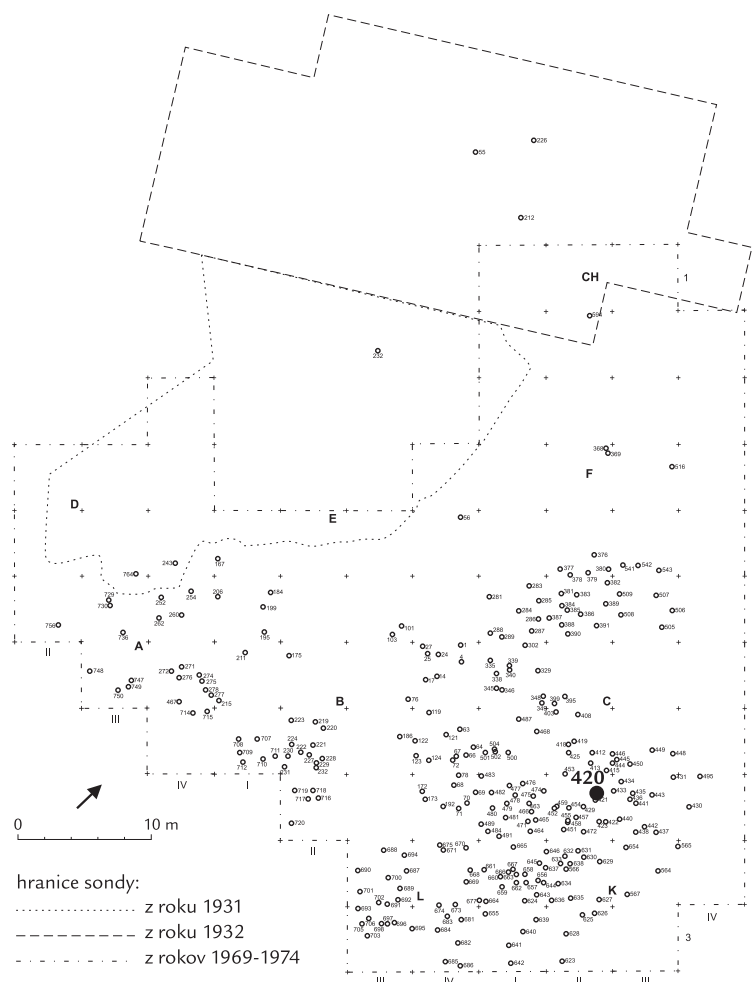
■ OBR. 5. Radzovce - Monosa. Hrob 420/71. Výber nálezov. Kyjatická kultúra.

že jedinci z vyššej spoločenskej vrstvy boli pochovávaní v okrajových častiach veľkých a dlhšie používaných pohrebísk – viď hroby pilinskej kultúry 187/69, 216/69, 713/73 a 746/73 na pohrebisku Radzovce (**obr. 2, 3**). Podobne bohato vybavené hroby, ktoré boli iste zámerne separované od ostatných, sa zistili aj na pohrebisku Nagyátany – napríklad skupina hrobov pilinskej kultúry 934–941 (Patay 1954, obr. 1, príloha 2). Rovnako nadštandardne vybavené hroby kyjatickej kultúry, tak ako ich poznáme za súčasného stavu bádania, sa doposiaľ odkryli len na žiarových pohrebiskách. Takéto hroby sú z pohrebísk Cinobaňa – hrob 57/08 a Radzovce – hrob 420/71 (**obr. 4, 5**). Na rozdiel od bohatých hrobov pilinskej kultúry, ale nie sú situované v periférnych plochách pochovávania.

Záver

Hrob ako taký možno definovať, pravda, pri zachovaní podstaty definície, niekoľkými spôsobmi (Unger 2006, 15–18; a iní). Z archeologického hľadiska je evidentné, že každý hrob, akokoľvek kvalitne preskúmaný či v 19. storočí, alebo začiatkom 21. storočia, je len zlomkom z niekdajšej reality. Hrob ako zhmotnený rituál čitateľný archeologickými metódami predstavuje uzavretý nálezový celok, ktorý je možné s ohľadom na penzum dostupných poznatkov bližšie interpretovať. Pri interpretácii však treba rozlišovať pojmy hrob a pohreb, ktoré síce úzko súvisia, ale významovo sa odlišujú (Sklénár–Sklénárová–Slabina 2002, 118, 119).

Vzhľadom na známe skutočnosti potom tak v pilinskej, ako aj v kyjatickej kultúre existujú hroby a „hroby“. Doterajšie terénne výskumy pohrebísk pilinskej a kyjatickej kultúry jasne potvrdzujú, že typickým hrobom týchto geneticky spätých kultúr je žiarový hrob vo viacerých variáciách ležiaci na regulárnom pohrebisku – popolnicovom poli, vždy zreteľne oddelenom od areálu súvekeho sídliska. Zatiaľ sa exaktne nedoložilo, že by to bolo inak. Kým dávnejšie známe ojedinelé kostrové „hroby“ z pracovnej oblasti (napr. Istenmezeje) sú nepriekaznými a pri akceptovaní tejto interpretácie týchto nálezov skôr zavádzajúcimi archeologickými entitami s otáznymi kvalitami a nálezy ľudských kostí (medzi inými i „pietne“ uložené skelety z náleziska Figa) z najnovších výskumov nie sú podrobnejšie vyhodnotené, tak antropologický materiál z jaskýň (napr. v Silici) je s veľkou pravdepodobnosťou svedectvom rituálnych praktík mladšieho obdobia popolnicových polí. Nálezy častí nespálených ľudských tiel odzrkadľujú predovšetkým zložitý náboženský systém ľudu kyjatickej kultúry v špecifickom geografickom priestore, v zhoršených klimatických podmienkach a zložitých spoločensko – hospodárskych pomeroch mladšieho obdobia doby bronzovej. Mnohé z ľudských kostí nesú stopy rituálnej antropofágie a s ňou spojených ťažko detailne rekonštruovateľných ceremónií (kontakty s mŕtvymi predkami, božstvami, démonmi, obety, veštby a pod.). Zdá sa, že živnou

■ **OB. 4.** Radzovce-Monoska. Nadštandardne vybavený hrob v priestore pochovávania kyjatickej kultúry.

pôdou tohto krvavého divadla boli temné a tajomné priestory jaskýň na slovensko-maďarskom pomedzí, napríklad na Silickej planine a v Aggtelekom krase. Kostrové zvyšky evidované mimo žiarových pohrebísk v sledovaných kultúrach za súčasného stavu bádania preto nemožno chápať ako diferencované prejavy pohrebného ritu, birituality či kultúrne vplyvy.

Literatúra

- Bárta, J. 1955: Chvalovská jaskyňa a pilinské jaskynné pohrebiská v Juhoslovenskom krase. Slovenská archeológia 3, 110–121.
- Bárta, J. 1956: Praveké pohrebište a stredoveká peňazokazecká dielňa vo Chvalovskej jaskyni. Archeologické rozhledy 8, 351, 352, 361–365.
- Bárta, J. 1958: Majda – Hrašková jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. Slovenská archeológia 6, 347–360.
- Bárta, J. – Vlček, E. 1990: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. Slovenský kras 28, 117–137.
- Fottová, E. – Malček, R. v tlači: Záchraný archeologický výskum vo Fige a v Stránskej v rokoch 2006–2007. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007, Nitra, v tlači.
- Furmánec, V. 1977: Pilinyer Kultur. Slovenská archeológia 25, 251–370.
- Furmánec, V. 1983: Hradiská pilinskej a kyjatickej kultúry na Slovensku. Archeologické rozhledy 35, 24–32.

- Furmánek, V. 1986: Kyjatice – eponymní lokalita archeologické kultury. *Slovenská archeológia* 34, 319–330.
- Furmánek, V. 1990: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Bratislava.
- Furmánek, V. 1997: Čo skrýva jaskyňa Pod Veterníkom. *Nedeľná pravda* 48, 30.
- Furmánek, V. – Jakab, J. 1997: Menschliche Skelettreste aus bronzezeitlichen Siedlungen in der Slowakei. In: K. – F. Rittershofer Hrsg., Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. *Internationale Archäologie*, Band 37, Espelkamp, 14–23.
- Furmánek, V. – Mitáš, V. 2010: Cinobaňa – eine weitere bedeutende Fundstelle aus der Urnenfelderzeit in der Slowakei. *Das Altertum* 55, 33–58.
- Furmánek, V. – Ožďáni, O. 2000: Pohanský vrch – hradisko kyjatickej kultúry v Horných Plachtinciach. *Pravěk. Nová řada* 10, 411–419.
- Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J. 1999: Die Bronzezeit im slowakischen Raum. *Rahden/Westf.*
- Guba, Sz. – Vaday, A. 2008: Salgótarján, Shopping centre – multi – period archaeological site. Preliminary report I. *Régészeti kutatások Magyarországon* 2007, Budapest, 11–34.
- Hampel, J. 1886: A bronzkor emlékei Magyarhonban I. Budapest.
- Hampel, J. 1892: A bronzkor emlékei Magyarhonban II. Budapest.
- Jakab, J. 1988: Doklady antropofágie z doby bronzovej vo Včelinciach. In: M. Dočkalová ed., *Antropofágie a pohřební ritus doby bronzové*. Brno, 109–119.
- Jakab, J. 1998: Zhodnotenie troch neúplných lebiek z Rozložnej. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1996*, Nitra, 85–87.
- Jílková, E. 1961: Píliňské pohřebiště Barca II a jeho časové a kulturní horizonty. *Slovenská archeológia* 9, 69–106.
- Kemenczei, T. 1984: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest.
- Malinowski, T. 1990: Die mittelbronzezeitlichen Skelettbestattungen der Lausitzer Kultur in Polen. In: *Beiträge zur Geschichte und Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeit*. Teil II. Berlin – Nitra, 295–308.
- Matuz, E. D. 1999: A kyjaticei kultúra földvára Szilvásvár – Töröksáncon. *Agria* 35, 5–84.
- Mozsolics, A. 1973: Bronze – und Goldfunde des Karpatenbeckens. *Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest.
- Patay, P. 1954: Előzetes jelentés a nagybátányi temető ásatajának eredményeiről. *Archaeologiai Értesítő* 81, 33–49.
- Patek, E. 1964: Szilvásvár – Töröksánc. *Archaeologiai Értesítő* 91, 254.
- Paulík, J. 1962: Príspevok k problematike stredného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. In: *Sborník Československé společnosti archeologické* 2. Brno, 113–139.
- Plesl, E. 1997: Die Frage der urnenfelderzeitlichen Körpergräber. In: K. – F. Rittershofer Hrsg., *Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa*. *Internationale Archäologie*, Band 37, Espelkamp, 88–93.
- Romsauer, P. 1995: Zu den vorgeschichtlichen Höhlensiedlungen im Nordkarpatischen Raum und ihren kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. *Pravěk. Nová řada* 5, 127–146.
- Schauer, P. 1981: Urnenfelderzeitliche Opferplätze in Höhlen und Felsspalten. In: H. Lorenz Hrsg., *Studien zur Bronzezeit*. *Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn*. Mainz/Rhein, 403–418.
- Sklenář, K. – Matoušek, V. 1994: Die Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter. *Pragae*.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- Soják, M. 2008a: Cave settlement. In: *Caves of the World heritage in Slovakia*. Liptovský Mikuláš, 109–122.
- Soják, M. 2008b: Jaskyne Slovenského krasu a okolia vo svetle nových archeologických objavov. *Slovenský kras* 46, 419–438.
- Tompa, F. 1934/1935: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. *Bericht der Römisch – Germanischen Kommission* 24/25, 27–114.
- Unger, J. 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologického – archeologického perspektivy. Brno.
- Veliačik, L. 1983: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra.
- Vlček, E. 1958: Antropologický posudok. In: Bárta, J. 1958, *Majda – Hrašková jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej*. *Slovenská archeológia* 6, 356, 357.
- Vlček, E. – Kukla, J. 1959: Halštatské kultovní masky z lidských lebek z Hraškovy jeskyně z Kilenc – fa v Jihoslovenském krasu. *Památky archeologické* 50, 507–556.

Zusammenfassung

Gräber und „Gräber“ der Pilinyer und Kyjatice – Kultur

Die bisherigen Grabungen auf den Gräberfeldern der Pilinyer und Kyjatice – Kultur in der Slowakei und Ungarn beweisen eindeutig, dass das charakteristische Grab von diesen genetisch verwandten Kulturen der südöstlichen Urnenfelder das Brandgrab in mehreren Variationen darstellt. So ein Grab befindet sich auf einem regulären Gräberfeld, wobei es immer von dem Gelände der gleichzeitigen Siedlung eindeutig abgetrennt ist. Bis jetzt wurde nicht belegt, dass es anders wäre. Während die längst bekannten vereinzelt „Skelettgräber“ aus dem Arbeitsgebiet (z.B. Istenmezeje) zu den nicht belegbaren und bei der Akzeptanz dieser Interpretation von diesen Funden eher zu den irreführenden archäologischen Entitäten mit fraglichen Qualitäten gehören und die Funde von menschlichen Knochen (unter anderen auch die „pietmässig“ gelegten Skelette aus der Fundstelle Figa) aus den neuesten Grabungen nicht detaillierter ausgewertet sind, stellt das anthropologische Material aus den Höhlen mit höchster Wahrscheinlichkeit das Zeugnis von rituellen Praktiken aus der jüngeren Zeit der Urnenfelder dar. Die Funde von Teilen der nicht verbrannten menschlichen Körper (z.B. Kultmasken aus den menschlichen Schädeln aus Silica – Majda – Hrašková Höhle) widerspiegeln vor allem das komplizierte religiöse System des Volkes der Kyjatice – Kultur im spezifischen geographischen Raum, in verschlechterten klimatischen Bedingungen und in komplizierten gesellschaftlich – wirtschaftlichen Verhältnissen der abschließenden Etappe der Bronzezeit. Auf vielen menschliche Knochen befinden sich Spuren von ritueller Anthropophagie und mit ihr verbundene Zeremonien, die sich nur sehr schwer detailliert rekonstruieren lassen (Kontakte mit toten Vorfahren, Göttern, Dämonen usw.). Die außerhalb von Brandgräberfeldern erfassten Skelettfunde in den untersuchten Kulturen lassen sich deshalb beim gegenwärtigen Forschungsstand nicht als differenzierte Merkmale des Bestattungsritus, der Biritualität oder der kulturellen Einflüsse verstehen. Als problematisch scheint auch die Verbindung von einigen Skelettbestattungen in den gesellschaftlich höher situierten Individuen der Pilinyer und Kyjatice – Kultur zu sein. Es existieren nämlich Belege, dass bei ihnen Brandbestattungen im Rahmen von regulären Gräberfeldern durchgeführt wurden (z.B. Radzovce).

(Übersetzt von Mgr. M. Dvorceký)

■ PhDr. Vladimír Mitáš, PhD.

Slovenská akadémia vied, Archeologický ústav
Akademická 2, SK – 949 21 Nitra
vladimir.mitas@savba.sk